

RAPPORT
Archeologisch bureauonderzoek
Hof Noord te Bergeijk

Opdrachtgever

BRO
Bosscheweg 107
5282 WV Boxtel

Projectnummer

Aeres Milieu projectnummer AM17445

Status rapport

Concept

Autorisatie

Opsteller rapport:	paraaf	datum
Drs. D. Hagens		21 november 2017
Autorisatie:	paraaf	datum
Ing. T.K.P.G. Thijssen		21 november 2017
Vrijgave:	paraaf	datum
Drs. ing. N.J.W. van der Feest		21 november 2017

Contactgegevens

Aeres Milieu B.V.
Noordhoven 4
6042 NW ROERMOND
(t) 0475 – 320 000
(f) 0475 – 321 967
e-mail: info@aeres-milieu.nl
www.aeres-milieu.nl

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING	4
ADMINISTRATIEVE GEGEVENS	5
1. INLEIDING	7
2. WERKWIJZE	9
2.1 Inleiding.....	9
3. BUREAUONDERZOEK	10
3.1 Landschappelijke situatie – geomorfologie.....	10
3.2 Landschappelijke situatie – bodem.....	11
3.3 Bewoningsgeschiedenis – historisch overzicht.....	11
3.4 Bewoningsgeschiedenis – archeologische waarden.....	13
3.5 Bewoningsgeschiedenis – historisch materiaal.....	18
4. VERWACHTINGSMODEL	20
5. AANBEVELINGEN	22
LITERATUURLIJST	23

Bijlagen:

1	Topografische overzichtskaart
2	Overzicht aanwezige waarnemingen, onderzoeken en monumenten (AMK)
3	Overzicht gemeentelijke archeologische beleidskaart
4	Overzicht geomorfologische kaart
5	Overzicht bodemkaart
6	Overzicht AHN

SAMENVATTING

In november 2017 is door Aeres Milieu een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor de locatie Hof Noord te Bergeijk. Dit bureauonderzoek heeft geresulteerd in een gespecificeerd verwachtingsmodel voor deze locatie.

Jager-verzamelaars uit het paleolithicum en mesolithicum hebben als woon- en verblijfplaats vaak voor de flanken van hoger liggende terreingedeelten in het landschap gekozen. Bij voorkeur in de buurt van (open) water. Nabij gelegen watervoorzieningen waren belangrijk voor drinkwater en de aanwezige biodiversiteit. Dit vergemakkelijkt de jacht en het verzamelen van plantaardig voedsel.

Het plangebied ligt in een zone van lage dekzandruggen direct ten oosten van een hooggelegen dekzandrug. Verder zuidoostelijk ligt het beekdal van de Keersop. Dergelijke overgang zones van hoge zandruggen naar de watervoorzieningen in de beekdalen zijn aantrekkelijke bewoningslocaties. Er zijn in de directe omgeving geen steentijdvondsten bekend. Om deze redenen geldt voor het plangebied een middelhoge verwachting voor de periode laat-paleolithicum tot en met het mesolithicum. Resten uit deze perioden worden in de oorspronkelijke bodem verwacht en kunnen bestaan uit tijdelijke kampementen, haardkuilen, vuurstenen artefacten of gebruiksvoorwerpen. Volgens de Bodemkaart en op basis van de archeologische gegevens uit de binnen het plangebied aangelegde proefsleuven wordt een afdekkende eerdlaag (plaggendek) verwacht. Vuursteenvindplaatsen kunnen onder het verwachte plaggendek of in de oorspronkelijke bodem worden verwacht.

Vanaf het neolithicum ontstaan de eerste landbouwculturen die gekenmerkt worden door sedentaire nederzettingen. In de beginperiode stapt men geleidelijk over naar landbouw en veeteelt. De nederzettingen worden gekenmerkt door permanente woningen die soms diep in de grond gefundeerd waren.

De ligging van het plangebied op de hogere zandgronden in de nabijheid van de Keersop vormde ook in prehistorisch tijden een aantrekkelijke vestigingslocatie. In het verleden zijn in de directe omgeving vondsten gedaan uit zowel de ijzertijd, Romeinse tijd en uit de vroege middeleeuwen. Rondom de kerk en direct ten westen van het plangebied vond men bewoningsresten uit de Romeinse periode, Merovingisch aardewerk en (paal)sporen uit de Karolingische periode. Uit het neolithicum en bronstijd zijn in de directe nabijheid geen vindplaatsen bekend. Er geldt daarom een middelhoge verwachting voor nederzittingsresten uit de periode neolithicum en bronstijd en een hoge verwachting voor nederzittingsresten uit de periode ijzertijd tot en met de vroege middeleeuwen.

Resten kunnen bestaan uit een cultuurlaag, paalkuilen/-gaten, afvalkuilen, fragmenten aardewerk, natuursteen of gebruiksvoorwerpen/vaartwerk en worden onder de eerdlaag of in de oorspronkelijke bodem verwacht.

Het plangebied ligt aan de straat Hof. Op basis van de historische en archeologische gegevens is bekend dat het een relatief lage zone betreft die gelegen is tussen de oudste bewoningslocaties ter plaatse van en rondom de Petrus Bandenkerk, een van oorsprong omgracht terrein dat in gebruik was in de 10^e -14^e eeuw, en het direct ten noorden van het plangebied gelegen zone van de oude markt en de laatmiddeleeuwse nederzettingsskern Berga. Het plangebied ligt direct ten noordoosten van deze omgrachtingen rond de kerk. Aan de markt en aan de Eerselsedijk (Berga) ontwikkelde zich vanaf de 12^e – 13^e eeuw een nieuw bewoningscluster. Binnen het omgrachte kerkterrein en in de zone ten noorden daarvan (direct ten westen van het plangebied) werden dan ook bewoningssporen teruggevonden uit de periode vanaf de 10^e eeuw maar ook enkele vroegmiddeleeuwse resten (zie boven).

Uit bestudering van historische kaarten blijkt dat het plangebied sinds tenminste het begin van de 19^e eeuw onbebouwd was en grotendeels in gebruik was als bouwland. Enkel het zuidwestelijke deel was als tuin in gebruik, behorend tot de bebouwing aan het driehoekig plein. Ook op latere kaarten was het plangebied onbebouwd en als agrarisch gebied in gebruik.

Kort voor de bouw van de huidige bebouwing werden delen van het plangebied in 1984-1987 onderzocht (zie paragraaf 3.4, figuur 4 en 5) gedurende het noodonderzoek ten behoeve van nieuwbouwwerkzaamheden (de huidige bebouwing binnen het plangebied). Binnen het plangebied werden twee proefsleuven gegraven (werkputten XIII en XIV). In werkput XIII bevond zich een eerdlaag van 40-50 cm dik. Hier werden grachten, greppels, paalkuilen en waterputten aangetroffen. In werkput XIV lag tussen gracht nr. 9 en 11 een brede gracht die was gevuld met zwart, zeer humeus zand, vermengd met baksteen. Deze gracht stamt waarschijnlijk uit de 18^e - 19^e eeuw. Ook werd een 4,75 tot 6,0 meter brede gracht aangetroffen met een noordwest-zuidoostelijke oriëntatie (zie figuur 5). Deze heeft een diepte van 1,65 meter beneden het toenmalige maaiveld.

Door de hoge grondwaterspiegel kon deze niet gefotografeerd en getekend worden.

Op basis van bovenstaande geldt voor het plangebied een hoge verwachting voor nederzettingsresten uit de late middeleeuwen en uit de nieuwe tijd.

In het verleden is een deel van het plangebied reeds onderzocht, waarbij twee proefsleuven werden gelegd. Hier werden grachten, greppels, paalkuilen en waterputten aangetroffen die hoofdzakelijk uit de 18^e - 19^e eeuw stammen. Gezien de ligging van het plangebied direct ten noordoosten van het hoogmiddeleeuwse domeingood Echa en direct ten zuiden van de oude markt, kan niet worden uitgesloten dat binnen de nog niet onderzochte delen van het plangebied resten aanwezig zijn die gerelateerd zijn aan een van de oude bewoningskernen van Bergeijk. Daarbij begrensd het plangebied nagenoeg het tracé van de Hofloop. Ook kunnen nog oude resten aanwezig zijn van vóór de nederzettingsgeschiedenis van Bergeijk.

Derhalve wordt aanbevolen een vervolgonderzoek uit te voeren. Een dergelijk vervolgonderzoek kan door middel van een proefsleuvenonderzoek, waarbij de nadruk ligt op het zuidelijke en het noordelijke deel van het plangebied. Voor een proefsleuvenonderzoek dient een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) te worden opgesteld.

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Projectnummer	: AM17474
OM-nummer	: 4573555100
Soort onderzoek	: Bureauonderzoek
Adres onderzoekslocatie	: Hof
Toponiem	: Hof Noord
Gemeente	: Bergeijk
Provincie	: Noord-Brabant
Kadastrale registratie	: Bergeijk, sectie B, nrs. 3670, 3671 en 3672
Coördinaten	: centrum 153.056; 370.348
	NW 153.024; 370.367
	NO 153.074; 370.377
	ZW 153.039; 370.320
	ZO 153.083; 370.320
Oppervlakte	: Circa 2.400 m ²
Huidige locatie gebruik	: Bebouwd (woningcomplex), schuren en tuin/erf
Aanleiding onderzoek	: Nieuwbouw supermarkt met appartementen
Opdrachtgever	: BRO
Bevoegde overheid	: Gemeente Bergeijk
Opslag documentatie en materiaal	: Zuidhoven 9m te Roermond tot deponering bij provinciaal depot te 's-Hertogenbosch
Datum uitvoering	: November 2017

1. INLEIDING

In opdracht van BRO heeft Aeres Milieu een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd op de locatie:

Adres onderzoekslocatie	: Hof Noord te Bergeijk
Gemeente	: Bergeijk
Oppervlakte	: Circa 2.400 m ²
Huidig perceelsgebruik	: Bebouwd (woningcomplex), schuren en tuin/erf
Toekomstig perceelgebruik	: Nieuwbouw supermarkt met appartementen

Dit archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de BRL SIKB 4000, KNA 4.0. Het onderzoek bestaat uit een bureauonderzoek naar de historie en de archeologische waarde van de onderzoekslocatie.

Aanleiding

De aanleiding voor het laten uitvoeren van dit bureauonderzoek betreft de voorgenomen sloop van de huidige bebouwing (woonhuizen) en de nieuwbouw van een supermarkt met daarboven een meerlaags appartementencomplex (zie figuur 1 en 2). Het is niet bekend wat de toekomstige verstoringsdiepte zal zijn. Aangezien geen sprake is van een onderkeldering, zal de verstoringsdiepte naar verwachting tot 0,8-1,0 meter – mv reiken.

Volgens de Archeologische beleidskaart van de gemeente Bergeijk ligt het plangebied in een zone Categorie 2: gebied van archeologische waarde. Het ligt eveneens binnen de Categorie 3: Gebied met hoge verwachting (historische kern). Voor de leidende Categorie 2 geldt een onderzoeksplicht bij bodemingrepen en te bebouwen oppervlakten van projectgebieden die groter zijn dan 100 m² en dieper gaan dan 0,3 meter onder maaiveld.¹

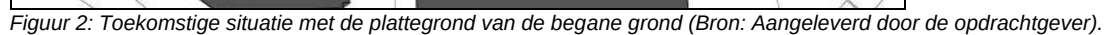
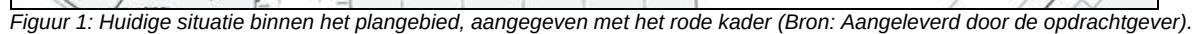
Doel

Het doel van het archeologisch bureauonderzoek is het opstellen van een specifiek verwachtingsmodel voor de locatie. Dit verwachtingsmodel wordt op basis van historische kaarten en bekende landschappelijke en archeologische gegevens gevormd. Dit verwachtingsmodel zal vervolgens leiden tot een aanbeveling over het behoud in-situ of eventueel vervolgonderzoek. Voor het plangebied is tevens gekeken naar de best toepasbare methode voor een eventueel vervolgonderzoek.

Plangebied

Het plangebied ligt aan de straat Hof in de dorpskern van Bergeijk. Momenteel is het plangebied grotendeels bebouwd (woningcomplex) met schuren en tuin/erf (figuur 1). De locatie wordt in het westen en noorden begrensd door de straat Hof, in het oosten door het pand Hof 118 en in het zuiden door het Sterrepad.

1 SRE Milieudienst (Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2011: *Archeologische Beleidskaart van de gemeente Bergeijk*, Eindhoven (raadpleegbaar via www.atlas.odzob.nl).

2. WERKWIJZE

2.1 Inleiding

Bij het uitvoeren van het bureauonderzoek is gebruik gemaakt van verschillende bronnen. Deze bronnen geven inzicht in bekende, of te verwachten archeologische resten binnen het onderzoeksgebied. Daarnaast zijn deze bronnen van belang voor het opstellen van de landschapsgenese.

Archeologische bronnen

- Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW)
- Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW)
- Archeologische Monumentenkaart (AMK)
- Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS II)
- Archeologische Beleidskaart van de gemeente Bergeijk
- Archeologische Verwachtingskaart van de gemeente Bergeijk
- Specifieke lokale informatie

Bodem- en geomorfologische kaarten

- Bodemkaart (Alterra)
- Geomorfologische kaart
- Kaart Fysisch Landschap gemeente Bergeijk
- Actuele Hoogtekaart van Nederland (AHN)

Historische kaarten

- Historisch minutenplan (1800-1832)
- Historische topografische en militaire kaarten (1830 tot 1978)
- Moderne topografische kaart (2005)

De bovenstaande bronnen worden aangevuld door mogelijke informatie afkomstig van lokale archeologische verenigingen en werkgroepen. De overige aanvullende informatie is terug te vinden in de literatuurlijst.

3. BUREAUONDERZOEK

3.1 Landschappelijke situatie - geomorfologie

Bergeijk ligt in het zuidelijk zandgebied. De ondergrond wordt doorsneden door een aantal zuidoost-noordwest georiënteerde breuken. Deze breuken begrenzen de Centrale Slenk en de Peelhorst of Peel Blok. Het plangebied ligt in het dalingsgebied van de Roerdalslenk ofwel de Centrale Slenk. Ten oosten van Bergeijk ligt de Felddissbreuk, ook bekend als de Breuk van Vessem.²

In de diepe ondergrond bevinden zich grindhoudende zanden (zand, grind, keien en klei) die onderdeel zijn van de Formatie van Sterksel. Dit riviersediment is aangevoerd door de Rijn en de Maas. Het sediment werd grotendeels afgezet in een vlechtend riviersysteem gedurende de koude periodes vanaf het laatste deel van het Vroeg-Pleistoceen (vanaf circa 1,2 miljoen jaar geleden) tot in het Midden-Pleistoceen (tot circa 475.000 jaar geleden).³

Het huidige landschap is grotendeels tijdens het Weichselien (circa 115.000 – 11.755 jaar geleden) gevormd, toen de laatste ijstijd plaatsvond. Er ontstond een steeds kouder en droger klimaat.⁴ In deze periode breidde het landijs zich sterk uit in Europa. Gedurende het grootste deel van het Weichselien (Pleniglaciaal, circa 75.000 – 15.700 jaar geleden) was de bodem bevroren. Tijdens perioden dat er sprake was van dooi, werd door sneeuwmelt- en regenwater veel sediment verspoeld, waarbij fluvioperiglaciale afzettingen zijn gevormd en dalen ontstonden. De fluvioperiglaciale afzettingen zijn zeer divers en bestaan uit fijn en grof zand, soms met grind, leemlagen en plantenresten en worden tot de Formatie van Bortel gerekend.⁵

De fluvioperiglaciale afzettingen zijn later bedekt met dekzand. In de koudste en droogste perioden van het Weichselien, met name tijdens het Laat-Pleniglaciaal (circa 26.000 – 15.700 jaar geleden) en in sommige perioden van het Laat-Glaciaal (circa 15.700 – 11.755 jaar geleden), is de vegetatie voor een groot deel verdwenen, waardoor op grote schaal verstuiwing optrad. Hierbij werd dekzand afgezet.⁶ Dit dekzand is kalkloos, fijnkorrelig (150 – 210 µm), goed afgerond en gesorteerd en arm aan grind. Het dekzand wordt tot het Laagpakket van Wierden van de Formatie van Bortel gerekend. Het reliëf dat tijdens de dekzandafzetting is ontstaan, wordt gekenmerkt door vlaktes met depressies en dekzandruggen of dekzandkoppen.

In het Holoceen (vanaf circa 11.755 jaar geleden) werd het klimaat warmer en vochtiger. Vanaf dan is het landschap weinig meer veranderd als gevolg van geologische processen. Het dekzand werd door de toenemende vegetatie vastgelegd en de beken sneden zich in, waarbij ze de natuurlijke laagten volgden, zoals de eerder gevormde dalen die in het Pleniglaciaal werden gevormd. Ten zuidoosten van Bergeijk ligt het beekdal van de Keersop, een zijbeek van de rivier de Dommel (zie bijlage 4).

Als gevolg van ontbossingen door menselijke activiteiten heeft vanaf het neolithicum opnieuw verstuiwing plaatsgevonden van het dekzand. Systematische ontbossingen vanaf de (late) middeleeuwen heeft grootschalige verstuiwingen veroorzaakt. Hierdoor ontstonden landduinen die tot het Laagpakket van Kootwijk van de Formatie van Bortel worden gerekend.⁷ Deze duinen worden gekenmerkt door reliëfrijke zones in het landschap. Ten noordwesten en zuidoosten van Bergeijk zijn dergelijke landduinen te zien, aangegeven als (kamp)duinen (bijlage 4, oranje en rode zones). Op de geomorfologische kaart staan deze gekarteerd met de code 3/4L8.

Op de geomorfologische kaart is het plangebied niet gekarteerd, vanwege de ligging in de bebouwde kom van Bergeijk. Volgens de kaart Fysisch landschap van de gemeente Bergeijk ligt het plangebied in een zone van lage dekzandruggen. Ten westen is een hoge dekzandrug te zien en verder zuidoostelijk ligt het beekdal van De Keersop.

2 Berendsen 1996 (herdruk 2008), 343; Zonneveld 1981, 80.

3 De Mulder 2003, 327.

4 Berendsen 1996 (herdruk 2008), 183.

5 Berendsen 1997 (herdruk 2008), 189.

6 Berendsen 1996 (herdruk 2008), 190.

7 Berendsen 1996 (herdruk 2008), 240.

Het kaartbeeld van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN, bijlage 6)⁸ laat de hoge ligging van het plangebied op de dekzandrug zien. Het bevindt zich nabij de overgang naar de lagere zandgronden waar verder zuidoostelijk het beekdal van de Keersop ligt. De hooggelegen dekzandrug direct ten westen van het plangebied is als zodanig goed herkenbaar. Op het uitgezoomde kaartbeeld wordt duidelijk dat deze rug overgaat in de zones van landduinen direct ten noordwesten van Bergeijk.

3.2 Landschappelijke situatie - bodem

Op de bodemkaart is het plangebied niet gekarteerd vanwege de ligging in de bebouwde kom van Bergeijk (bijlage 5). Op basis van extrapolatie van aangrenzende eenheden en gezien de ligging in een zone van hooggelegen zandgronden, worden binnen het plangebied hoge zwarte enkeerdgronden in leemarm en zwak lemig fijn zand danwel hoge zwarte enkeerdgronden in lemig fijn zand verwacht (bijlage 5, respectievelijk code zEZ21 en zEZ23).⁹

Enkeerdgronden hebben een plaggende of esdek dat is ontstaan doordat mogelijk al vanaf de late middeleeuwen op grote schaal het systeem van potstalbemesting werd toegepast. Plaggen werden met mest van het vee vermengd en op de akkers uitgespreid om de bodem vruchtbaarder te maken.

In de loop van de tijd is hierdoor een plaggende op de oorspronkelijke bodem ontstaan.¹⁰ Dergelijke cultuurdekken hebben vaak een beschermende werking en dienen als een buffer die de potentiële archeologische lagen beschermt tegen verstoringen. De totale dikte van het plaggende is bij de hoge enkeerdgronden meer dan 50 cm.¹¹ De bouwvoor (Aap-horizont) is grijsbruin tot zwart van kleur. Hieronder liggen oudere niveaus/lagen van het plaggende (Aa-horizont), die meestal wat lichter van kleur zijn.

Onder het plaggende ligt de oorspronkelijke bodem, mogelijk een podzolgrond. De podzolgrond bestaat uit een A-horizont, waaronder vaak een E-horizont (uitspoelingshorizont) aanwezig is. Hieronder ligt de B-horizont (inspoelingshorizont), die geleidelijk overgaat in de C-horizont.¹² Afhankelijk van de vroegere bodembewerking is de oorspronkelijke A-, E- en/of B-horizont al dan niet intact. Vaak zijn deze door verploeging met de onderste helft van het plaggende vermengd geraakt.

De hoge zwarte enkeerdgronden rondom Bergeijk worden gekenmerkt door een zeer lage grondwaterstand (grondwatertrap VI of VII). De gemiddeld hoogste grondwaterstand ligt bij grondwatertrap VI tussen 40 en 80 cm beneden maaiveld. De gemiddeld laagste grondwaterstand ligt dieper dan 120 cm beneden maaiveld. Bij grondwatertrap VII ligt de gemiddeld hoogste grondwaterstand tussen de 80 en 140 cm en de gemiddeld laagste grondwaterstand ligt dieper dan 160 cm beneden maaiveld.

3.3 Bewoningsgeschiedenis – historisch overzicht

De bestudeerde en beschikbare bronnen hebben het volgende beeld kunnen schetsen over de geschiedenis van Bergeijk.

Bergeijk ligt in het stroomgebied van de Dommel in de hoge Kempische zandgronden. De ruggen nabij de beekdalen van de waterlopen de Keersop en de Beekloop vormden aantrekkelijke vestigingsplaatsen. In de omgeving van de plaatsen Bergeijk en ook Riethoven en Westerhoven zijn bewoningssporen aangetroffen die teruggaan tot het laat-paleolithicum. Ook zijn begravingsresten (grafheuvels) uit de midden-bronstijd bekend. Bergeijk is ontstaan op een hooggelegen dekzandrug langs de beek de Keersop. Deze beek loopt ten zuiden van de kern van Bergeijk en Westerhoven en mondt uit in de rivier de Dommel ter hoogte van Waalre. De eerste schriftelijke vermelding van de nederzetting stamt uit 1137. In een goederenlijst van de abdij van St. Jacob in Luik is sprake van *Echa*. Latere benamingen zijn *Eik* en *Eikelberge*. De naam heeft de betekenis van 'eikenbos' en de latere toevoeging van *berg*, 'heuvel' of 'hoogte'.¹³

8 www.arcgis.com.

9 Alterra 2009, kaartblad 57 West.

10 Hiddink en Renes 2007.

11 De Bakker en Schelling 1989, 141.

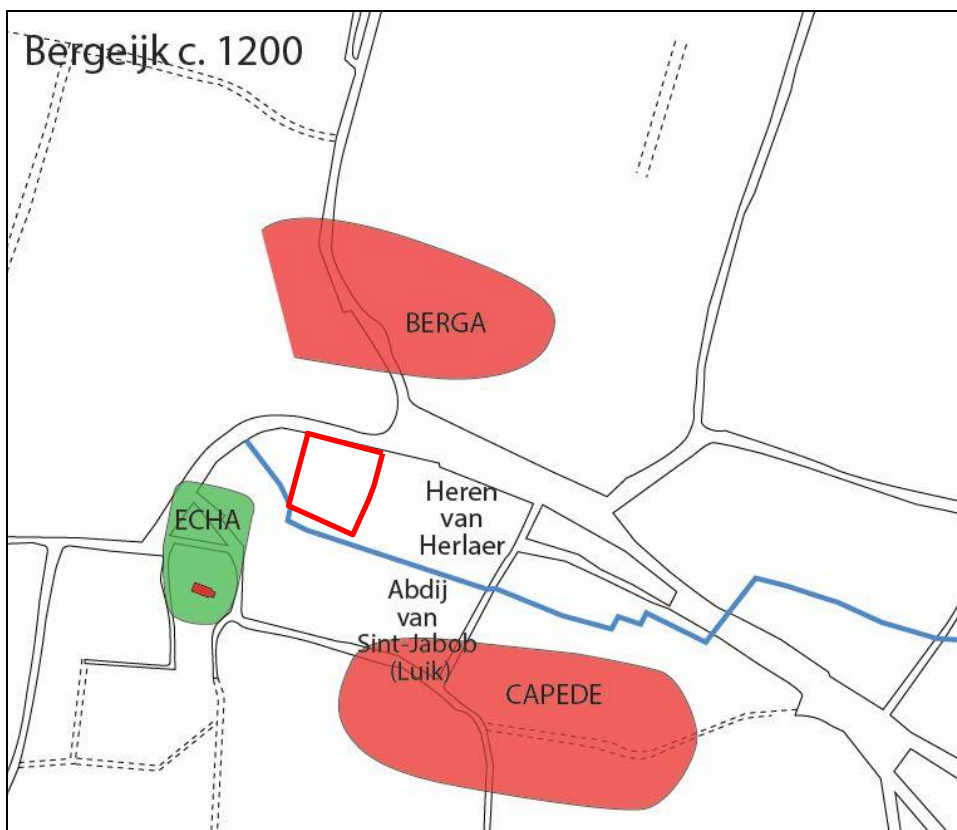
12 De Bakker en Schelling 1989, 127.

13 Van Berkel en Samplonius 2006, 52.

De nederzetting zal echter ouder zijn, aangezien in de dorpskern bewoningsresten zijn aangetroffen vanaf de 10^e eeuw. Ten zuiden van de huidige Petrus Bandenkerk werden resten van een gracht gevonden uit de 10^e en/of 11^e eeuw (zie ook paragraaf 3.4). Deze gracht omsloot het domein Echa met het van oorsprong tufstenen kerkje uit de 12^e eeuw (met een houten voorganger uit tenminste de 11^e eeuw) en het terrein direct ten noorden daarvan. Er zijn geen vroegmiddeleeuwse sporen bekend ter plaatse.¹⁴ Ook bevond zich hier het leengoed en het abtshuis van de abdij van Sint Jacob te Luik.

Deze omgrachte bewoningslocatie raakte gedurende de 12^e – 13e eeuw in onbruik en ter plaatse van de kerk en in het gebied ten noorden en oosten hiervan, ter plaatse van de markt (het huidige Hof, ten noorden van het plangebied) en aan de Eerselsedijk, ontwikkelde zich een (nieuwe) nederzetting.¹⁵ Oorspronkelijk vormde de zone rond de kerk en de oude markt één geheel. Het woord Hof verwijst naar het kerkhof dat direct ten noorden van de kerk lag.¹⁶ Het domaniale element zal dus op zijn laatst in de 14e eeuw zijn verdwenen rond de kerk, waarna de nederzetting Bergeijk zich verder ging ontwikkelen rond de markt (figuur 3). Dit langgerekte marktplein stond tot de 18^e eeuw bekend als de Beestenmarkt. Hier stonden in het verleden 17^e eeuwse woningen van welgestelde inwoners evenals een brouwerij en een herberg.¹⁷

Het nederzettingsspatroon van Bergeijk wordt gevormd door een langgerekte straatweg met lintbebouwing, parallel aan de beek de Keersop. Het Hof, het driehoekige plein 'de Plaetse' ten noorden van de kerk en ter plaatse van het plangebied, kent haar oorsprong in de 17^e of 18^e eeuw. Echter was hier in de late middeleeuwen al bewoning aanwezig. In de 18^e eeuw werden ter plaatse herenhuizen gebouwd door welgestelde kooplieden (teuten).¹⁸

Figuur 3: Reconstructie van de kern van Bergeijk omstreeks 1200. Het plangebied ligt in de zone tussen de kerk met het driehoekige plein ("Echa") en de bewoning aan de markt en de bezittingen van de Heren van Herlaer. De Hofloop is middels de blauwe lijn aangegeven (Bron: Aangeleverd door mw. R. Berkvens, Omgevingsdienst Zuidoost Brabant).

14 Theuws 1989, 166-167.

15 Theuws 1988, 264-265.

16 SRE Milieudienst (Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2011: *Catalogus Cultuurhistorische Inventarisatie Erfgoedkaart Bergeijk*, Eindhoven, 148.

17 SRE Milieudienst (Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2011: *Catalogus Cultuurhistorische Inventarisatie Erfgoedkaart Bergeijk*, Eindhoven, 43.

18 De Bont 1993, 78.

In de 13^e eeuw werd Bergeijk onderdeel van het kwartier Kempenland van de Meierij van 's-Hertogenbosch, nadat de regio steeds meer onder invloed van de hertog van Brabant kwam te staan. In 1331 gaf hertog Jan III delen van het heidegebied rondom de nederzettingen in bruikleen aan de dorpen. Het gebied werd tot in de 18^e eeuw gebruikt als weidegebied voor vee en het steken van turf. Vanaf het tweede kwart van de 17^e eeuw behoorde Bergeijk samen met onder andere Westerhoven en Riethoven tot de heerlijkheid van Gerard van Broeckhoven, schepen uit 's-Hertogenbosch.

3.4 Bewoningsgeschiedenis – archeologische waarden

Op de leidende Archeologische Verwachtingskaart en Beleidskaart van de gemeente Bergeijk (bijlage 3) ligt het plangebied in de zone Categorie 2: gebied van archeologische waarde. Het betreft AMK terrein 16.801. Het ligt eveneens binnen de Categorie 3: Gebied met hoge verwachting (historische kern).¹⁹

Monumentnummer 16.801

Het plangebied ligt binnen een monument van hoge archeologische waarde. Het betreft de historische dorpskern van Bergeijk. Binnen de begrenzingen kunnen resten worden aangetroffen die gerelateerd zijn aan de nederzettingsgeschiedenis van Bergeijk. De begrenzingen van het monument zijn gebaseerd op historisch kaartmateriaal uit de 19^e en vroeg 20^e eeuw.

Binnen bovenstaand monument zijn meerdere archeologische onderzoeken uitgevoerd en vindplaatsen bekend.

Frans Theuws heeft in het verleden veel geschreven over de archeologische onderzoeken die in het verleden rondom de Petrus Bandenkerk in Bergeijk werden uitgevoerd.²⁰ In de jaren tachtig werden enkele noodonderzoeken uitgevoerd in verband met de herinrichting van het centrum (bouw winkels, woningen en parkeerplaatsen). Deze stond onder leiding van het Instituut voor Pre- en Protohistorie. Ook binnen het plangebied werden werkputten aangelegd (werkputten XIII en XIV, zie figuur 4 en 5), aangezien ter plaatse winkels en woningen werden gebouwd. Het betreft de huidige te slopen bebouwing.

Het onderzoek was met name gericht op het terugvinden van de vroegmiddeleeuwse *villa*, gelegen tussen de kerk en de markt. In de putten VI tot en met VIII (direct ten zuidoosten van het plangebied) werden alleen sporen vanaf de 17^e – 18^e eeuw aangetroffen. Waarschijnlijk was dit deel in de middeleeuwen onbewoond. Het lager gelegen deel ter plaatse van het plangebied werd in 1984-1987 onderzocht. In werkput XIII bevond zich een eerdlaag van 40-50 cm dik. Hier werden grachten, greppels, paalkuilen en waterputten aangetroffen. Direct ten westen (werkput XV) werden eveneens grachten en greppels aangetroffen. Tussen werkput XII en XIV zijn drie grachten gevonden. Gracht nr. 9 (zie figuur 5, zuidelijke deel werkputten) werd oversneden door een spoor waarin aardewerk aanwezig was. In werkput XIV lag tussen gracht nr. 9 en 11 een brede gracht die was gevuld met zwart, zeer humeus zand, vermengd met baksteen. Deze is waarschijnlijk in de 18^e - 19^e eeuw te dateren. Gracht 11 heeft een breedte van 4,75 tot 6,0 meter in werkput XIII en heeft een diepte van 1,65 beneden het toenmalige maaiveld. Door de hoge grondwaterspiegel kon deze niet gefotografeerd en getekend worden. De vulling is boven zandig en onderin humeus.

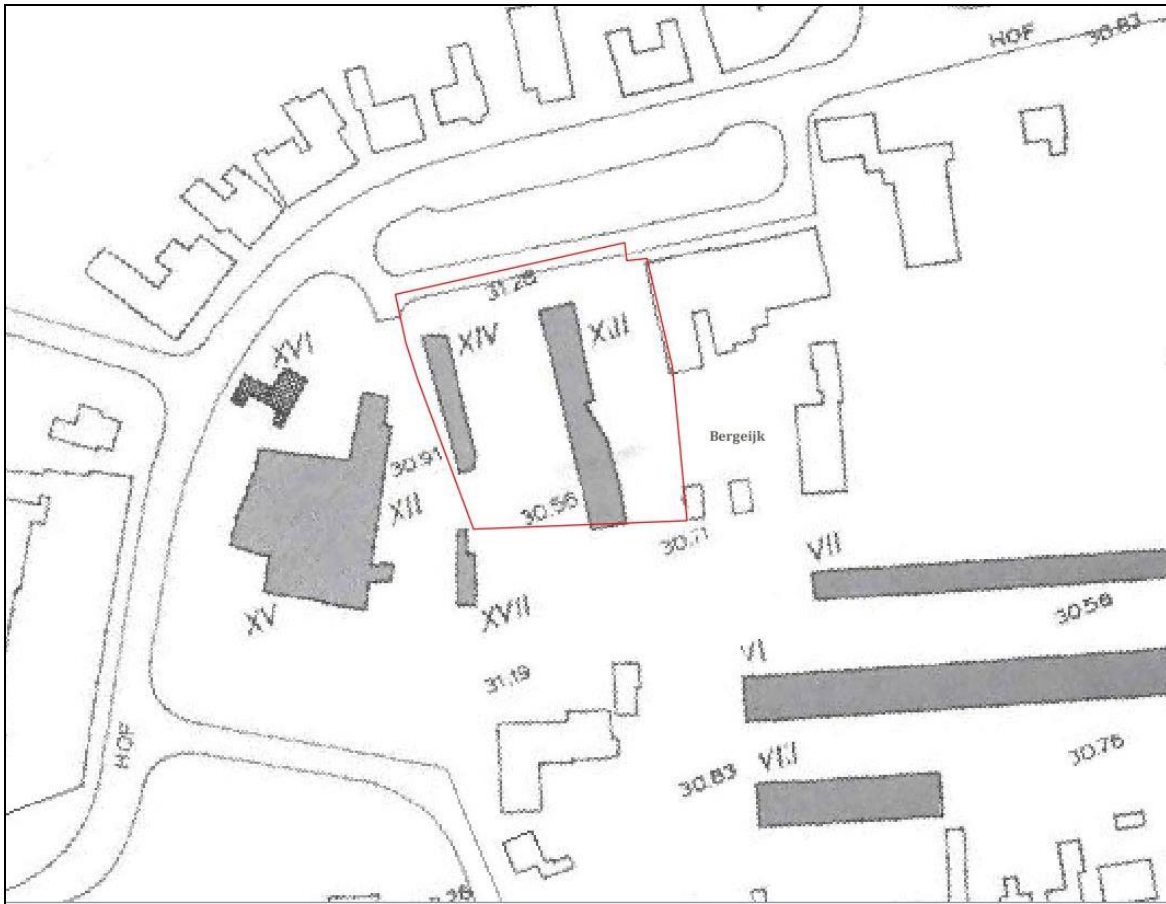
In gracht 7 (net buiten het plangebied) en in veel van de aangetroffen kuilen en greppels werden brandresten aangetroffen (houtschoor, verbrande leem, fragmenten van ovenwanden, versmolten ijzer en slakken). Mogelijk zijn dit restanten van ijzerwinning en bewerking van ijzer en brons en niet van brand in het gebied. Wellicht is dit materiaal gebruikt om de greppels en kuilen te dichten dat op basis van het aangetroffen aardewerk omstreeks de tweede helft van de 12^e eeuw moet hebben plaatsgevonden. In de werkputten binnen het plangebied werden geen paalkuilen aangetroffen. Wel elders binnen het onderzoeksterrein.

Alleen gracht 7, net buiten het plangebied, kon worden gerelateerd aan het terrein rondom de kerk. Er werden geen sporen van omwallingen aangetroffen. In tegenstelling tot de subrecente grachten in de werkputten binnen het huidige plangebied, zijn de andere grachten van tenminste middeleeuwse ouderdom. Het gaat daarbij om middeleeuwse voorgangers van de Hofloop (ter plaatse van het huidige Sterrepad). De subrecente grachten binnen het huidige plangebied zijn waarschijnlijk deel van een nieuw ontwateringssysteem.

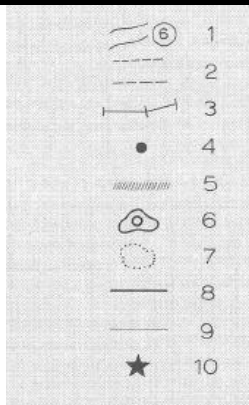
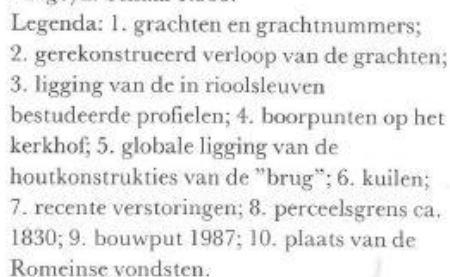
19 SRE Milieudienst (Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2011: *Archeologische Beleidskaart van de gemeente Bergeijk*, Eindhoven (raadpleegbaar via www.atlas.odzob.nl).

20 Theuws 1988 en 1989.

Het huidige plangebied lag hiermee dus in een laagte tussen het hoger gelegen deel direct bij de kerk en het deel aan de Eerselsedijk (noordoostelijk van het plangebied). Er kon weinig van het gebied binnen de grachten worden onderzocht. Het meeste aardewerk stamt uit de periode 12^e – 13^e eeuw. Er werden geen sporen of vondsten uit de 14^e -17^e eeuw gevonden. Dit wijst erop dat deze zone in deze periode waarschijnlijk niet bewoond was en de kerk geïsoleerd aan een zijde van de Hofloop stond. Enkel in werkput XVI, ten noordwesten van het plangebied, werden twee fragmenten Merovingisch aardewerk gevonden. Uit de Romeinse periode werden wel vondsten gedaan, ten westen van het huidige plangebied (figuur 4, sterretje). Men vond een kuil uit de ijzertijd en Romeinse vondsten.

Figuur 4: Overzicht van de werkputten van het archeologisch onderzoek rondom de kerk in de jaren tachtig van de vorige eeuw met in het rood het plangebied weergegeven (Bron: Theuws 1989, 145).

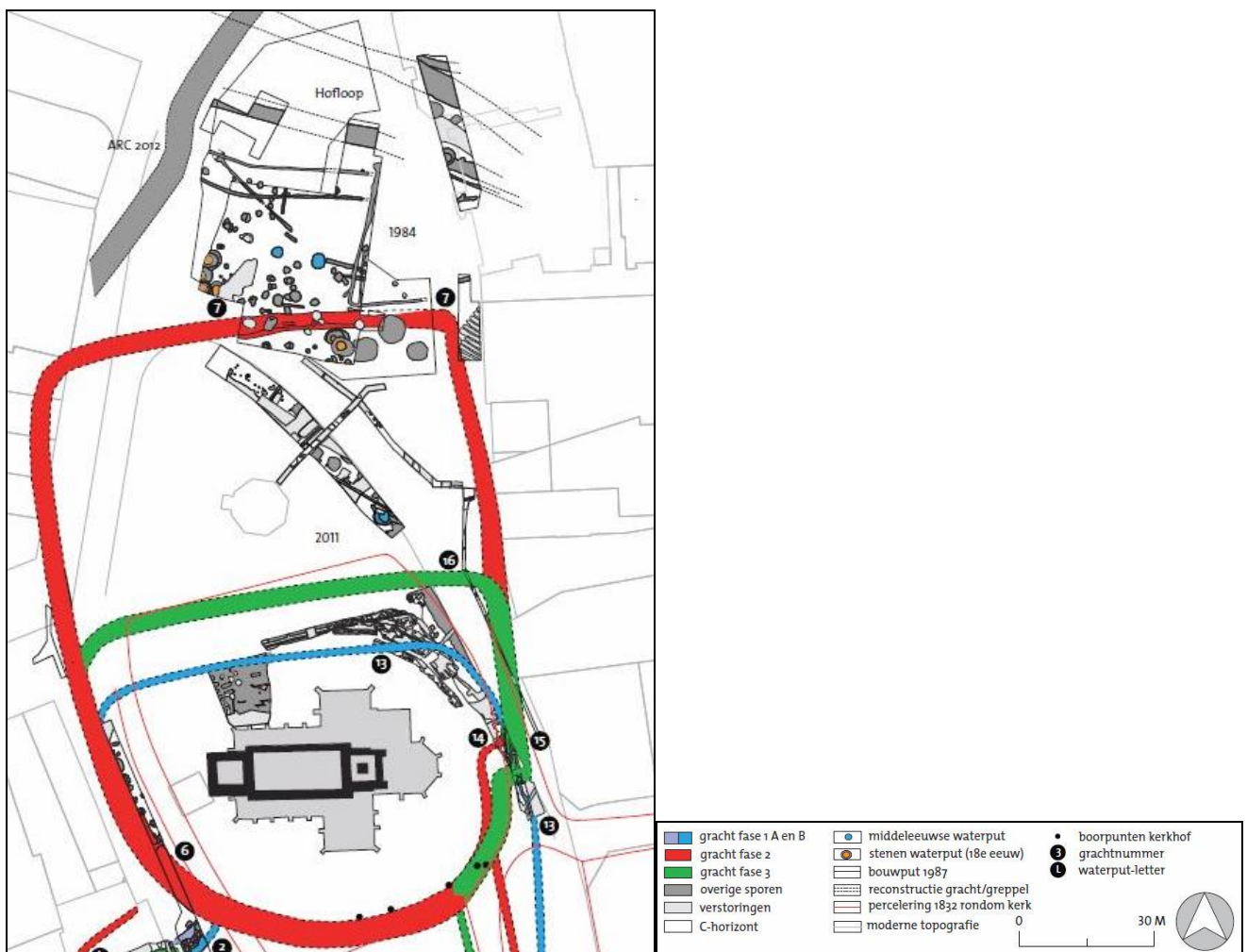

Door het Archeologisch centrum van de Universiteit van Amsterdam/Diachron werd in 2011 een opgraving uitgevoerd rondom en ten noorden van de Petrus Bandenkerk (Hofkerk). Het terrein ligt op 30 meter ten zuidwesten van het plangebied. Het onderzoek werd uitgevoerd in het kader van de herinrichting van de openbare ruimte bij de kerk. De oudste vondst betrof wat afval uit de Romeinse tijd (gedraaid aardewerk), maar de meeste sporen die aangetroffen werden behoorden tot het voormalige middeleeuwse grachtenstelsel rondom de oude Hofkerk. Ook enkele begravingen van het middeleeuwse kerkhof binnen de kerkgracht werden blootgelegd. Daarnaast werden diverse funderingen ontdekt van 18^e en 19^e eeuwse huizen die destijds aan het driehoekige plein stonden, waaronder het 'Pankenhuis'. Al deze resten en de vondsten daaruit worden in dit rapport beschreven. Ondanks de soms smalle sleuven heeft het onderzoek veel belangrijke ontdekkingen opgeleverd. Samen met eerder gepubliceerde historische en archeologische gegevens is een nieuwe reconstructie van ontwikkeling van de middeleeuwse kerkgrachten en daarbinnen gelegen bewoning gemaakt.

Zo wijzen paalsporen uit de Karolingische tijd erop dat de kerk rond 960 niet werd gesticht op een maagdelijk terrein in de villa Eicha, maar op een plaats waar al eerder gewoond werd. Het grachtenstelsel lijkt onderverdeeld te kunnen worden in drie fasen, waarvan de oudste al uit het einde van de 10^e eeuw dateert. Het lijkt erop dat de aanleg van jongste gracht niet is afgemaakt. Het is verleidelijk dit in verband te brengen met de tanende macht van de familie van Bergeijk in de 14^e eeuw, ten gunste van de hertog van Brabant (onderzoeksmelding 44.458 en waarnemingsnummer 445.777).

In het westen grenzend hieraan werd door het ARC in 2012 een archeologische begeleiding uitgevoerd. Het betreft fase 2 van de herinrichting van de Hof in verband met het plaatsen van een riool. Hoewel de archeologische begeleiding plaatsvond in het centrum van Bergeijk, waren de resultaten vrij mager. De oorzaak hiervoor is de zeer beperkte reikwijdte van het onderzoek: de te begeleiden sleuven waren smal en relatief ondiep. Het is derhalve de vraag of er sprake was van een vindplaats. Er zijn wel sporen aangetroffen, maar de onderlinge samenhang is onduidelijk. De sporen bestaan uit sloten, ophogingslagen, een goot met bijbehorend wegdek, een gracht, een bermgreppel, karrensporen, paalsporen, kuilen, muurwerk, waterputten en een beerton. Het vondstmateriaal bestaat uit het voor een laatmiddeleeuwse en nieuwetijdse nederzetting gangbare gebruiksaardewerk. De metalen voorwerpen bestaan uit enkele loden kogeltjes, een koperen munt, een ijzeren luns, een koperen knoop, een hoefijzer, een loden strip, een hoekijzer en enkele niet te determineren ijzerfragmenten. Al het materiaal dateert uit de nieuwe tijd, periode 1550-1900 (onderzoeksmelding 51.102 en waarnemingsnummer 435.856).

In 1974 werd door de ROB (de huidige RCE) al een opgraving uitgevoerd binnen de muren van de bestaande laatmiddeleeuwse kerk (waarnemingsnummer 32.498).

Figuur 6: Reconstructie van de grachten rondom de villa Eicha. Gracht 13 en 14 zijn de oudste. Gracht 7, 15 en 16 de jongste. Het huidige plangebied staat niet op de kaart en bevindt zich direct ten noordoosten (Bron: Dijkstra 2011, 107).

Onderzoeksmeldingen 29.583 en 37.743; waarnemingsnummer 436.543

Door BAAC werd in 2009 een booronderzoek uitgevoerd aan het Hof 25 op 90 meter ten westen van het plangebied. Naast de aanwezigheid van archeologische resten in het esdek, die mogelijk via bemesting van het land in de bodem terecht zijn gekomen, zijn tijdens het booronderzoek ook enkele archeologische resten aangetroffen in de basis van het esdek. Het was niet zeker of sprake was van een archeologische vindplaats ter plaatse (onderzoeksmelding 29.583). Tijdens de archeologische begeleiding in 2009 door Synthegra is gebleken dat binnen het plangebied enkele sporen aanwezig zijn uit de periode vóór of tijdens de aanleg van het plaggendek. De functie van deze sporen en de relatie tussen de sporen onderling kon niet worden aangetoond. Eén spoor kon op basis van een aardewerkfragment in Elmpterwaar gedateerd worden in de late middeleeuwen. In de top van het plaggendek en in de bovenliggende geroerde of opgebrachte grond is een tweede concentratie sporen aangetroffen. Verspreid over het plangebied zijn nog drie fragmenten aardewerk gevonden die alle te dateren zijn in een periode vanaf de late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd. De beperkte resultaten ten gevolge van de te volgen werkwijze laten niet toe om een uitspraak te doen over de omvang van de vindplaats(en), de datering van de verschillende sporen en het tijdstip dat deze in onbruik zijn geraakt (onderzoeksmelding 37.743 en waarnemingsnummer 436.543).

Onderzoeksmeldingen 35.701, 37.103, 3986598100 en 3986905100

Op 80 meter ten oosten van het plangebied voerde het ARC in 2009 een booronderzoek uit naar aanleiding van de resultaten van een bureauonderzoek (onderzoeksmeldingen 35.701 en 37.103). Gezien de aanwezigheid van zwarte enkeerdgronden en de daarmee samenhangende hoge trefkans op archeologische resten, wordt, indien de geplande bodemverstoringen beneden 40 cm –mv plaatsvinden, de aanbeveling gedaan een karterend/waarderend inventariserend veldonderzoek uit te voeren door middel van proefsleuven. Op basis hiervan werd in 2016 een proefsleuvenonderzoek en een archeologische begeleiding uitgevoerd door het ADC. De resultaten van deze onderzoeken staan nog niet in Archis vermeld (onderzoeksmeldingen 3986598100 en 3986905100).

Vindplaatsnummer 3127778100 (waarnemingsnummer 34.762)

Deze waarneming geeft de resultaten weer van het onderzoek dat door Theuws werd uitgewerkt (zie het begin van deze paragraaf). Op 30 meter ten zuidoosten van het plangebied bevindt zich een vindplaats. Deze houden verband met de opgravingen die begin jaren tachtig werden uitgevoerd. In 1986 konden tijdens de bouwwerkzaamheden nog waarnemingen worden gedaan. Op het terrein ten noorden van de kerk is aan aantal grachten aangetroffen. Alleen gracht 7 is in verband te brengen met een die ten zuiden van de kerk is aangetroffen. Er zijn geen sporen van een omwalling aan de binnenzijde van de gracht waargenomen. Het aardewerk uit de vulling van de gracht duidt erop dat zij in de tweede helft van de 12^e eeuw is dichtgeraakt. Het tijdstip waarop de gracht is gegraven valt moeilijk te bepalen omdat ze schoongehouden kan zijn, waardoor daterende vondsten uit de tijd direct na de aanleg kunnen ontbreken. Een paalkuil met 10^e - vroeg 11^e eeuws aardewerk bevond zich ten noorden van de gracht.

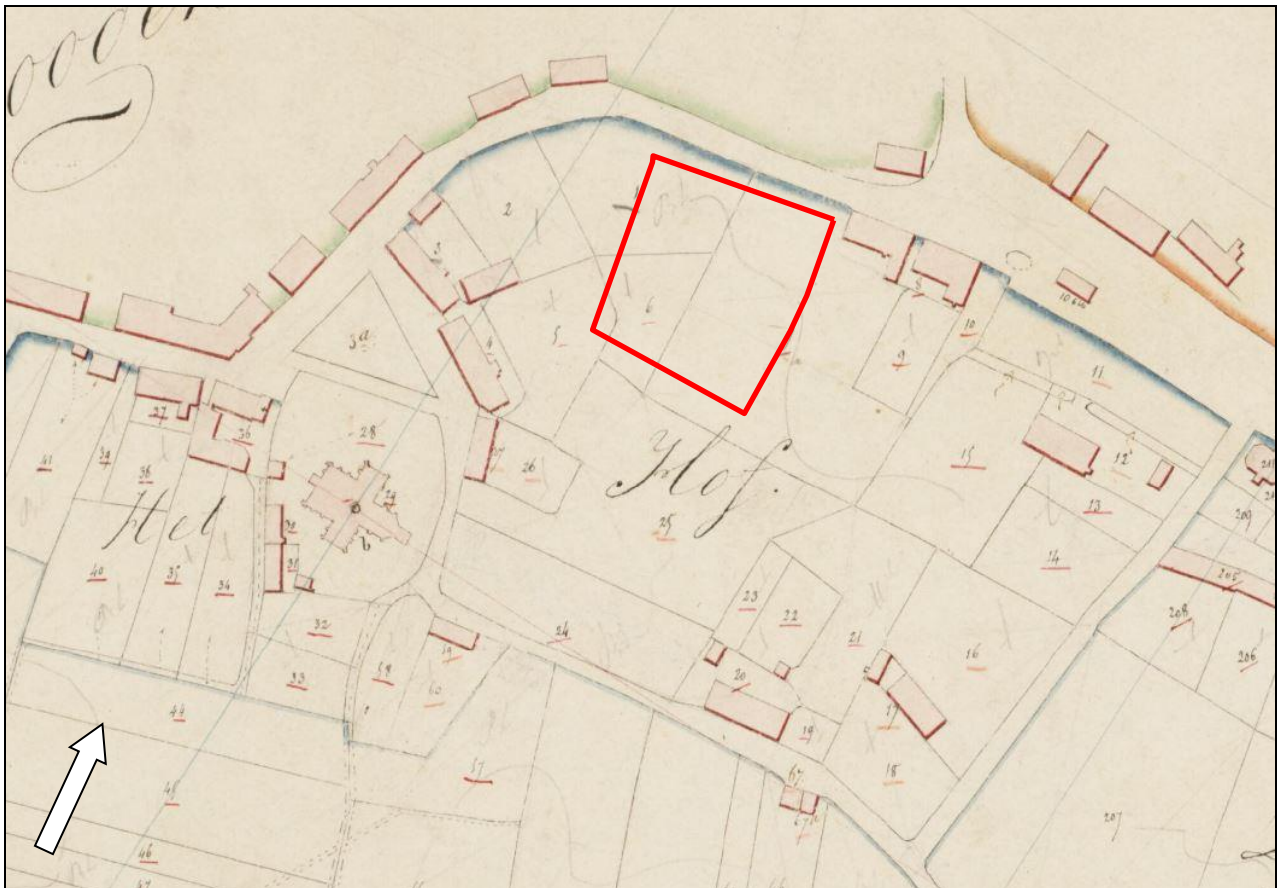
Een opvallend verschijnsel is de aanwezigheid van brandresten, bestaande uit houtskool, verbrande leem, fragmenten van ovenwanden, brokken versmolten ijzer en slakken in de gracht. Sommige ovenwanden lijken restanten van koper of brons te bevatten. Waarschijnlijk betreft het afval van een klokkengietenrij van de nabijgelegen kerk, dat gebruikt is om het terrein in de tweede helft van de 12^e eeuw te egaliseren en op te hogen. Paalkuilen en waterputten duiden op bewoning in de 11^e eeuw en vooral in de tweede helft van de 12^e en 13^e eeuw. De grachten (8-12) zijn voorgangers van de Hofloop, die de bewoning bij de kerk scheidde van die aan de Eerselsedijk. Het betrof een natuurlijke laagte, die deels door middel van kunstmatig gegraven grachten werd ontwaterd. Uit de volle 14^e en 15^e tot en met de 17^e eeuw zijn geen sporen en vondsten aangetroffen zodat aangenomen moet worden dat het terrein en de onmiddellijke omgeving in die tijd onbewoond was. Pas in de 17^e of 18^e eeuw werd weer een nieuwe ontwateringsgracht gegraven. Uit deze periode dateren eveneens een aantal waterputten.

3.5 Bewoningsgeschiedenis – historisch materiaal

In het kader van het bureauonderzoek is historisch kaartmateriaal bestudeerd. Op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw (figuur 7)²¹ is te zien dat het plangebied deel uitmaakt van een onbebouwde zone, bestaande uit enkele percelen die als “Hof” staan omschreven. Direct ten zuidwesten is de kerk en het driehoekige plein te herkennen. Direct ten noordoosten van het plangebied is de markt te zien. Aan de verbindingsweg hiertussen (huidige straat Hof) is meerdere bebouwing aanwezig. Volgens de gegevens van de Oorspronkelijke Aanwijzende Tafels (OAT) behorende bij het minuutplan²² staan de percelen waarin het plangebied ligt, omschreven als bouwland. Alleen het perceel in het zuidwestelijke deel is als tuin in gebruik, behorend tot de bebouwing aan het driehoekig plein.

Een soortgelijke situatie is te zien op de kaarten uit 1834-1845 en 1900 (figuur 8). Het plangebied is onbebouwd en in agrarisch gebruik, deels bouwland en deels weiland.

Op de kaart uit 1950 is eveneens te zien dat het plangebied onbebouwd is en uit bouwland en weiland bestaat. De kaart uit 1963 laat de nieuw ingerichte markt zien (Hof), waarbij een nieuwe straat (Hof) is aangelegd. Het plangebied blijft onbebouwd. De huidige bebouwing binnen het plangebied zal kort na de archeologische onderzoeken uit 1985-1986 (zie paragraaf 3.4) zijn gerealiseerd.²³

Figuur 7: Het plangebied, aangegeven met het rode kader, op het minuutplan uit het begin van de 19^e eeuw (Bron: www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl)

21 www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl Gemeente Bergeijk, sectie B, blad 1. Minuutplannen zijn de oorspronkelijke kadastrale kaarten die zijn vervaardigd vanaf 1811 en 1812 in navolging van de Fransen o.l.v. Napoleon Bonaparte. Het zijn grondbeschrijvingen (kadasters) van de gemeenten met hierop aangegeven de percelen, perceelnummers en gebouwen.

22 OAT = Oorspronkelijke Aanwijzende Tafel. Dit is een register uit 1832 waarin diverse gegevens in vermeld staan die betrekking hebben op de betreffende percelen, zoals de eigenaar, beroep en woonplaats, evenals het grondgebruik en de oppervlakte.

23 Gebaseerd op bestudering van laat 20^e eeuw topografisch kaartmateriaal via www.topotijdreis.nl.

Figuur 8: Historisch kaartmateriaal uit respectievelijk 1834-1845, 1900, 1902, 1950 en 1963, met in het rood het plangebied aangegeven (Bron: www.topotijdreis.nl).

4. VERWACHTINGSMODEL

Jager-verzamelaars uit het paleolithicum en mesolithicum hebben als woon- en verblijfplaats vaak voor de flanken van hoger liggende terreingedeelten in het landschap gekozen. Bij voorkeur in de buurt van (open) water. Nabij gelegen watervoorzieningen waren belangrijk voor drinkwater en de aanwezige biodiversiteit. Dit vergemakkelijkt de jacht en het verzamelen van plantaardig voedsel.

Het plangebied ligt in een zone van lage dekzandruggen direct ten oosten van een hooggelegen dekzandrug. Verder zuidoostelijk ligt het beekdal van de Keersop. Dergelijke overgang zones van hoge zandruggen naar de watervoorzieningen in de beekdalen zijn aantrekkelijke bewoningslocaties. Er zijn in de directe omgeving geen steentijdvondsten bekend. Om deze redenen geldt voor het plangebied een middelhoge verwachting voor de periode laat-paleolithicum tot en met het mesolithicum. Resten uit deze perioden worden in de oorspronkelijke bodem verwacht en kunnen bestaan uit tijdelijke kampementen, haardkuilen, vuurstenen artefacten of gebruiksvoorwerpen. Volgens de Bodemkaart en op basis van de archeologische gegevens uit de binnen het plangebied aangelegde proefsleuven wordt een afdekkende eerdlaag (plaggendek) verwacht. Vuursteenvindplaatsen kunnen onder het verwachte plaggendek of in de oorspronkelijke bodem worden verwacht.

Vanaf het neolithicum ontstaan de eerste landbouwculturen die gekenmerkt worden door sedentaire nederzettingen. In de beginperiode stapt men geleidelijk over naar landbouw en veeteelt. De nederzettingen worden gekenmerkt door permanente woningen die soms diep in de grond gefundeerd waren.

De ligging van het plangebied op de hogere zandgronden in de nabijheid van de Keersop vormde ook in prehistorisch tijden een aantrekkelijke vestigingslocatie. In het verleden zijn in de directe omgeving vondsten gedaan uit zowel de ijertijd, Romeinse tijd en uit de vroege middeleeuwen. Rondom de kerk en direct ten westen van het plangebied vond men bewoningsresten uit de Romeinse periode, Merovingisch aardewerk en (paal)sporen uit de Karolingische periode. Uit het neolithicum en bronstijd zijn in de directe nabijheid geen vindplaatsen bekend. Er geldt daarom een middelhoge verwachting voor nederzettingen uit de periode neolithicum en bronstijd en een hoge verwachting voor nederzettingen uit de periode ijertijd tot en met de vroege middeleeuwen.

Resten kunnen bestaan uit een cultuurlaag, paalkuilen/-gaten, afvalkuilen, fragmenten aardewerk, natuursteen of gebruiksvoorwerpen/vaartwerk en worden onder de eerdlaag of in de oorspronkelijke bodem verwacht.

Het plangebied ligt aan de straat Hof. Op basis van de historische en archeologische gegevens is bekend dat het een relatief lage zone betreft die gelegen is tussen de oudste bewoningslocaties ter plaatse van en rondom de Petrus Bandenkerk, een van oorsprong omgracht terrein dat in gebruik was in de 10^e -14^e eeuw, en het direct ten noorden van het plangebied gelegen zone van de oude markt en de laatmiddeleeuwse nederzettingen kern Berga. Het plangebied ligt direct ten noordoosten van deze omgrachtingen rond de kerk. Aan de markt en aan de Eerselsedijk (Berga) ontwikkelde zich vanaf de 12^e – 13^e eeuw een nieuw bewoningscluster. Binnen het omgrachte kerkterrein en in de zone ten noorden daarvan (direct ten westen van het plangebied) werden dan ook bewoningssporen teruggevonden uit de periode vanaf de 10^e eeuw maar ook enkele vroegmiddeleeuwse resten (zie boven).

Uit bestudering van historische kaarten blijkt dat het plangebied sinds tenminste het begin van de 19^e eeuw onbebouwd was en grotendeels in gebruik was als bouwland. Enkel het zuidwestelijke deel was als tuin in gebruik, behorend tot de bebouwing aan het driehoekig plein. Ook op latere kaarten was het plangebied onbebouwd en als agrarisch gebied in gebruik.

Kort voor de bouw van de huidige bebouwing werden delen van het plangebied in 1984-1987 onderzocht (zie paragraaf 3.4, figuur 4 en 5) gedurende het noodonderzoek ten behoeve van nieuwbouwwerkzaamheden (de huidige bebouwing binnen het plangebied). Binnen het plangebied werden twee proefsleuven gegraven (werkputten XIII en XIV). In werkput XIII bevond zich een eerdlaag van 40-50 cm dik. Hier werden grachten, greppels, paalkuilen en waterputten aangetroffen. In werkput XIV lag tussen gracht nr. 9 en 11 een brede gracht die was gevuld met zwart, zeer humeus zand, vermengd met baksteen. Deze gracht stamt waarschijnlijk uit de 18^e - 19^e eeuw. Ook werd een 4,75 tot 6,0 meter brede gracht aangetroffen met een noordwest-zuidoostelijke oriëntatie (zie figuur 5). Deze heeft een diepte van 1,65 beneden het toenmalige maaiveld. Door de hoge grondwaterspiegel kon deze niet gefotografeerd en getekend worden. Op basis van bovenstaande geldt voor het plangebied een hoge verwachting voor nederzettingen uit de late middeleeuwen en uit de nieuwe tijd.

Periode	Verwachting	Verwachte kenmerken vindplaats	Diepeteligging sporen
Laat-paleolithicum – mesolithicum	Middelhoog	Bewoningssporen, kampementen: vuursteen artefacten, haardkuilen	Onder de eerdlaag in de oorspronkelijke bodem
Neolithicum – bronstijd	Middelhoog	Cultuurlaag, fragmenten aardewerk, natuursteen, gebruiksvoorwerpen	Onder de eerdlaag in de oorspronkelijke bodem
IJzertijd, Romeinse tijd, vroege middeleeuwen	Hoog		
Late middeleeuwen	Hoog	Nederzettingsresten, cultuurlaag, waterputten, greppels, fragmenten aardewerk, natuursteen, gebruiksvoorwerpen,	Vanaf het maaiveld
Nieuwe tijd	Hoog	Cultuurlaag, waterputten, begravingen, greppels, erfbegrenzings, fragmenten aardewerk, gebruiksvoorwerpen, sporen van agrarische activiteiten	Vanaf het maaiveld

Tabel 1: Archeologische verwachting per periode.

Bodemverstoring

Ter plaatse van de huidige bebouwing zal de bodem tot zekere diepte verstoord zijn geraakt. Volgens de gegevens uit Bodemloket werd in 2011 ter plaatse van Hof 116 in het noordoostelijke deel van het plangebied een verkennend bodemonderzoek (NEN 5740) uitgevoerd in verband met bedrijfsactiviteiten in het verleden.

5. AANBEVELINGEN

Uit het gespecificeerde archeologische verwachtingsmodel blijkt dat voor het plangebied een middelhoge verwachting geldt voor vuursteenvindplaatsen uit het laat-paleolithicum tot en met het mesolithicum en voor nederzettingsresten uit het neolithicum tot en met de bronstijd. Er geldt een hoge verwachting voor nederzettingsresten uit de ijzertijd tot en met de vroege middeleeuwen en voor nederzettingsresten uit de late middeleeuwen tot en met de nieuwe tijd.

In het verleden is een deel van het plangebied reeds onderzocht, waarbij twee proefsleuven werden gelegd. Hier werden grachten, greppels, paalkuilen en waterputten aangetroffen die hoofdzakelijk uit de 18^e - 19^e eeuw stammen. Gezien de ligging van het plangebied direct ten noordoosten van het hoogmiddeleeuwse domeingood Echa en direct ten zuiden van de oude markt, kan niet worden uitgesloten dat binnen de nog niet onderzochte delen van het plangebied resten aanwezig zijn die gerelateerd zijn aan een van de oude bewoningskernen van Bergeijk. Daarbij begrensd het plangebied nagenoeg het tracé van de Hofloop. Ook kunnen nog oude resten aanwezig zijn van vóór de nederzettingsgeschiedenis van Bergeijk.

Derhalve wordt aanbevolen een vervolgonderzoek uit te voeren. Een dergelijk vervolgonderzoek kan door middel van een proefsleuvenonderzoek, waarbij de nadruk ligt op het zuidelijke en het noordelijke deel van het plangebied. Voor een proefsleuvenonderzoek dient een door het bevoegd gezag goedgekeurd Programma van Eisen (PvE) te worden opgesteld.

Het uitgevoerde onderzoek is verricht conform de gestelde eisen en gebruikelijke methoden. Het onderzoek is gericht op het inzichtelijk maken van de toestand van het aanwezige bodemarchief. Hiermee kan de beschadiging dan wel vernietiging als gevolg van de voorgenomen verstorning van een mogelijk aanwezig bodemarchief tot een minimum worden beperkt. Echter kan door de aard van het onderzoek, steekproefsgewijs, niet volledig worden uitgesloten dat er archeologische resten aan- of afwezig zullen zijn.

Indien tijdens de graafwerkzaamheden toch archeologische sporen of resten worden aangetroffen, dient hiervan melding te worden gemaakt bij de Minister van OCW (in de praktijk de RCE) of zoals gangbaarder is bij de gemeente Bergeijk conform Artikel 5.10 (Archeologische toevalsvondst) en Artikel 5.11 (Waarneming) van de Erfgoedwet 2015.

LITERATUURLIJST

- Auwerda, F./ P. Grimm, 2008: *Verliesregister 1939-1945, Alle militaire vliegtuigverliezen in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Den Haag.
- Bakker, de, H., 1966: De subgroepen van het systeem van bodemclassificatie voor Nederland, in *Boor en spade: verspreide bijdragen tot de kennis van de bodem van Nederland*, Wageningen.
- Bakker de, H en J. Schelling, 1989: *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland, de hogere niveaus*. Staring Centrum, Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 1997 (herdruk 2008): *Landschappelijk Nederland. Fysische geografie van Nederland*, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 1996 (herdruk 2008): *De vorming van het land. Inleiding in de geologie en Geomorfologie*, Assen.
- Berendsen, H.J.A., 2005: *Landschappelijk Nederland*, Assen.
- Berkel, G. van, en K. Samplonius, 2006: *Nederlandse plaatsnamen. Herkomst en Historie*, Utrecht (Prisma).
- Blankenstein, van, E., 2006: *Defensie- en oorlogsschade in kaart gebracht (1939 – 1945)*, Zeist.
- Bont, C. de, 1993: '...al het merkwaardige in bonte afwisseling...'. *Een historische geografie van Midden- en Oost-Brabant*, Waalre (Stichting Brabants Heem).
- Cate, ten, J. A. M./ A. F. van Holst/ H. Kleijer/ J. Stolp, 1995: *Handleiding bodemgeografisch onderzoek, richtlijnen en voorschriften. Deel A: Bodem*, Wageningen, DLO-Staring Centrum. Technisch Document 19A.
- Dijkstra, M.F.P., en K.C.J. van Straten, 2011: *Rondom de kerk van Eicha, Archeologisch onderzoek bij de herinrichting van het centrum van Bergeijk*, Amsterdam (AAC Projectenbureau / Diachron publicatie 59).
- Hiddink, H., H. Renes, 2007: 'De oude akkercomplexen in de oostelijke helft van Noord-Brabant en het noorden en midden van Limburg', in: Van Doesburg e.a. (red.), 2007: *Essen in zicht: Essen en plaggendecken in Nederland: onderzoek en beleid*, Amersfoort (RCE).
- SRE Milieudienst (Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), en K.A.H.W. Leenders, 2011: *Catalogus Cultuurhistorische Inventarisatie Erfgoedkaart Bergeijk*, Eindhoven.
- Mulder, de, E.J.F./ M.C. Geluk/ I. Ritsema/ W.E. Westerhoff/ T.E. Wong, 2003: *De ondergrond van Nederland*. Utrecht.
- SIKB, 2006: *Leidraad inventariserend veldonderzoek, Deel: karterend booronderzoek*, Gouda.
- Theuws, F.C., 1988: *De archeologie van de periferie: studies naar de ontwikkeling van bewoning en samenleving in het Maas-Demer-Schelde gebied in de vroege middeleeuwen*, Amsterdam.
- Theuws, F.C., 1989: 'Middeleeuwse parochiecentra in de Kempen 1000-1350', in: Verhoeven, A., en F. Theuws, 1989: *Het Kempenproject 3. De middeleeuwen centraal*, Waalre (Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem 33), 97-216.
- Uytven, R. van, C. Bruneel, A.M. Koldeweij, A.W.F.M. van de Sande en J.A.F.M. van Oudheusden (red.), 2004: *Geschiedenis van Brabant. Van het hertogdom tot heden*, Zwolle.

Zonneveld, J.I.S., 1981: *Vormen in het landschap, hoofdlijnen van de geomorfologie*, Utrecht.

Digitale bronnen:

www.archis.cultureelerfgoed.nl
www.arcgis.com
www.atlas.odzob.nl
www.beeldbank.cultureelerfgoed.nl
www.bhic.nl
www.topotijdreis.nl

Archeologische kaarten en databestanden:

Alterra 2009: *Bodemkaart van Nederland schaal 1:50.000, blad 57 West*, Wageningen.

Archeologische Monumenten Kaart (AMK), Rijksdienst voor Cultureel erfgoed (RCE), Amersfoort, 2007.

Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden, 2e generatie, IKAW, Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB), Amersfoort, 2000.

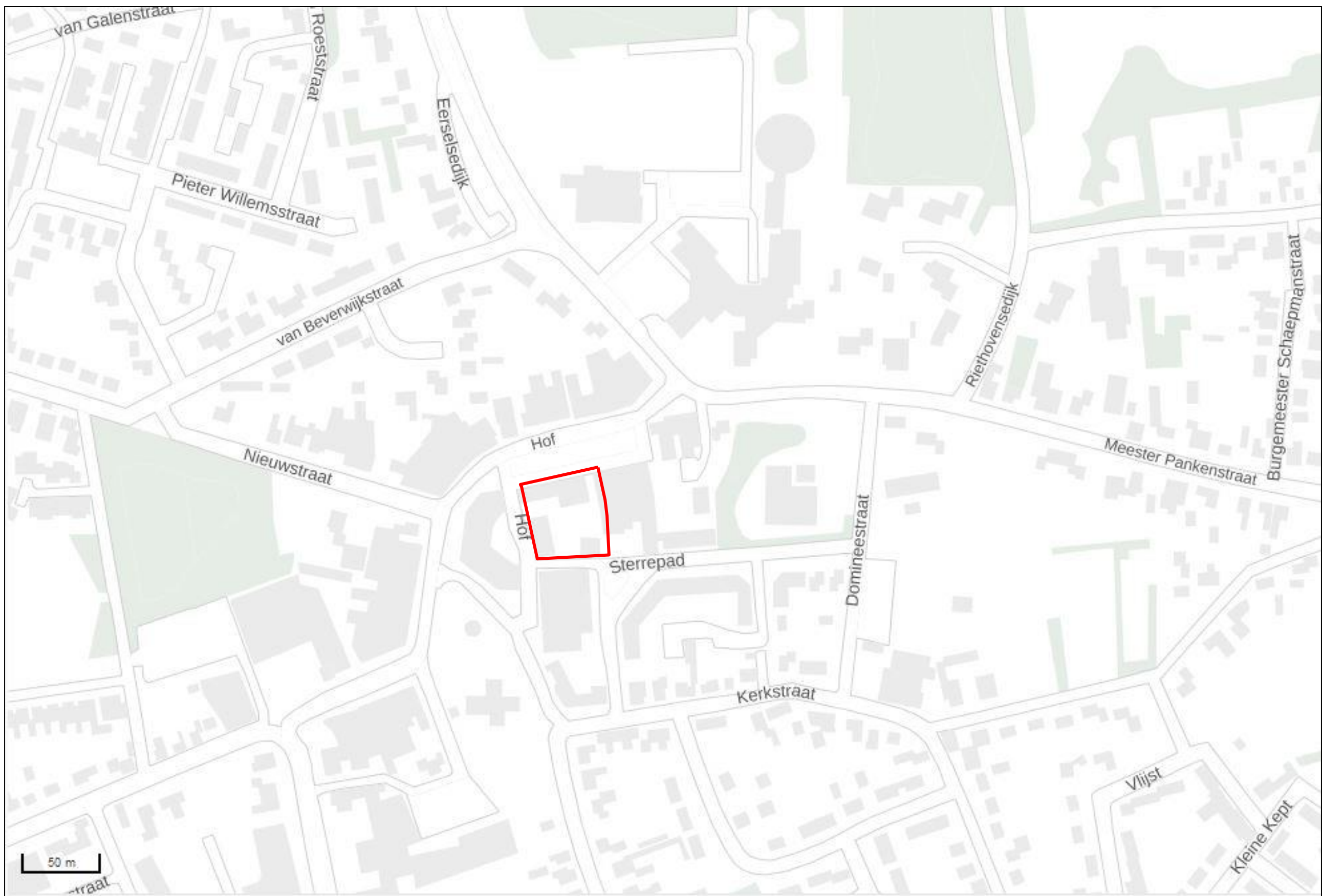
SRE Milieudienst (Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2011: *Archeologische Verwachtingskaart van de gemeente Bergeijk*, Eindhoven (geraadpleegd via www.atlas.odzob.nl).

SRE Milieudienst (Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2011: *Archeologische Beleidskaart van de gemeente Bergeijk*, Eindhoven (geraadpleegd via www.atlas.odzob.nl).

SRE Milieudienst (Omgevingsdienst Zuidoost Brabant), 2011: *Kaart Fysisch landschap van de gemeente Bergeijk*, Eindhoven (geraadpleegd via www.atlas.odzob.nl).

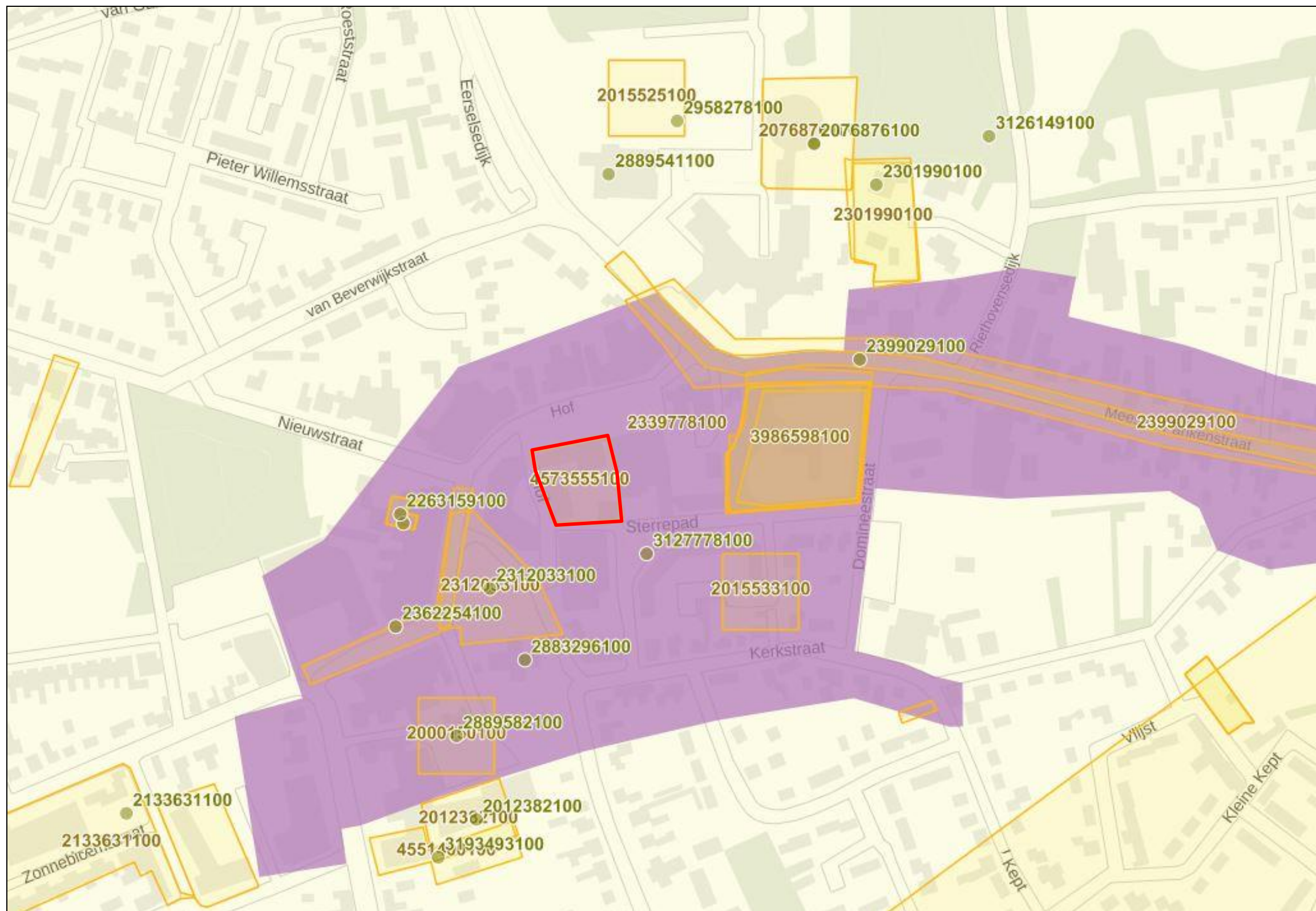
BIJLAGE 1

Topografische overzichtskaart

BIJLAGE 2

Overzicht aanwezige waarnemingen, onderzoeken en monumenten
(AMK)

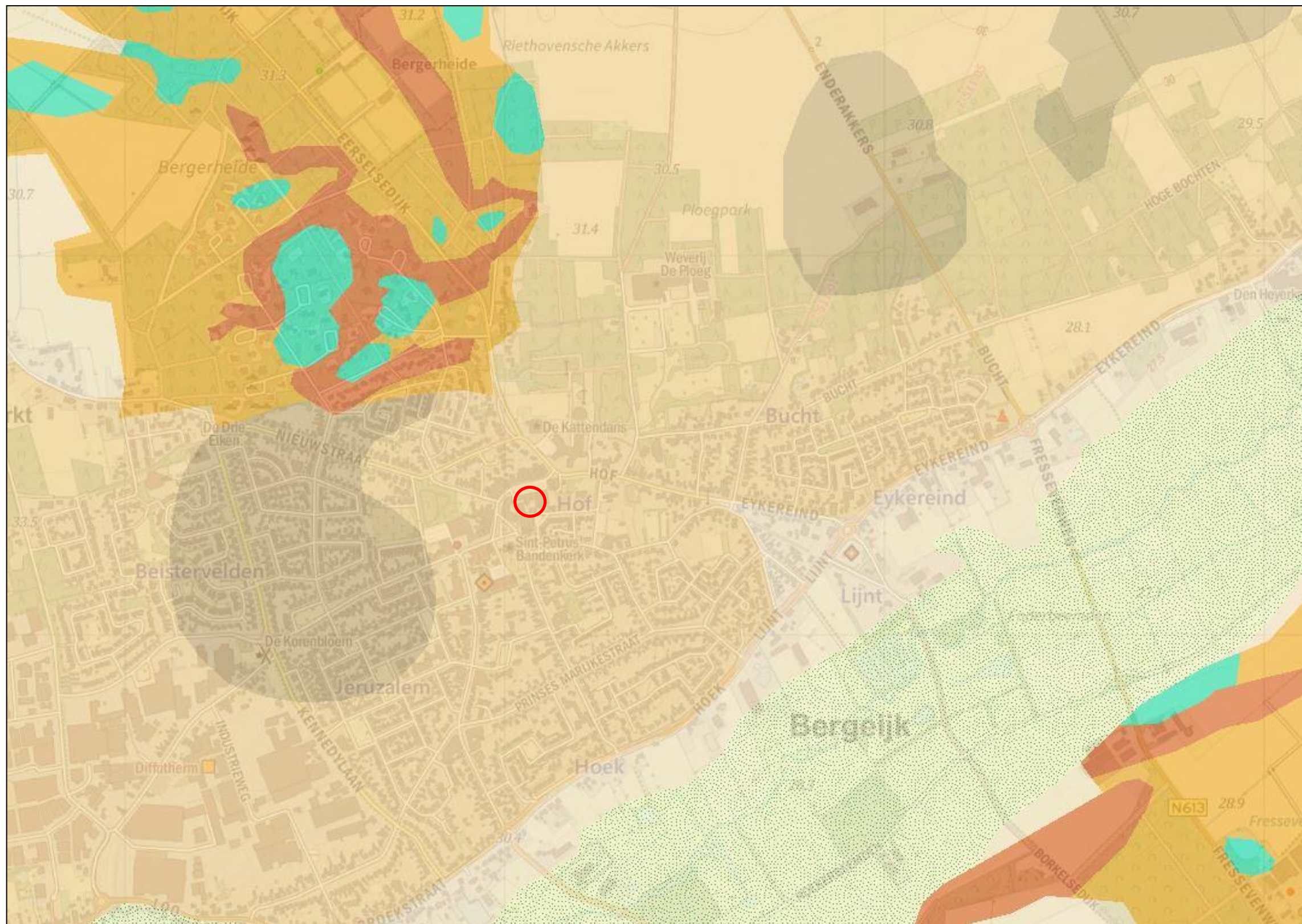
- Archeologische onderzoeksgebieden
-
- Archeologische Monumenten (AMK) 2014
- Archeologische waarde
- Hoge archeologische waarde
- Zeer hoge archeologische waarde
- Zeer hoge archeologische waarde, beschermd
- Ligging Archeologische Monumenten
- Ligging Archeologische Monumenten

BIJLAGE 3

Overzicht gemeentelijke archeologische beleidskaart

BIJLAGE 4

Overzicht Kaart Fysisch landschap

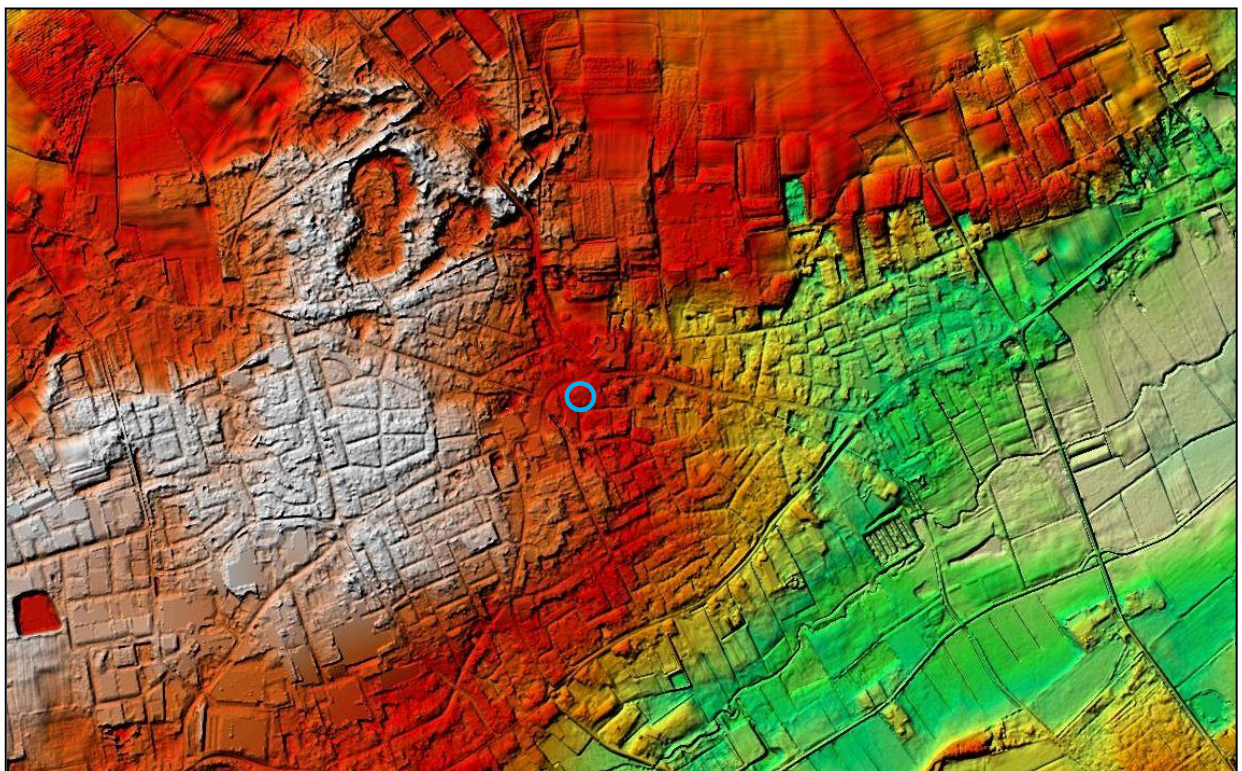
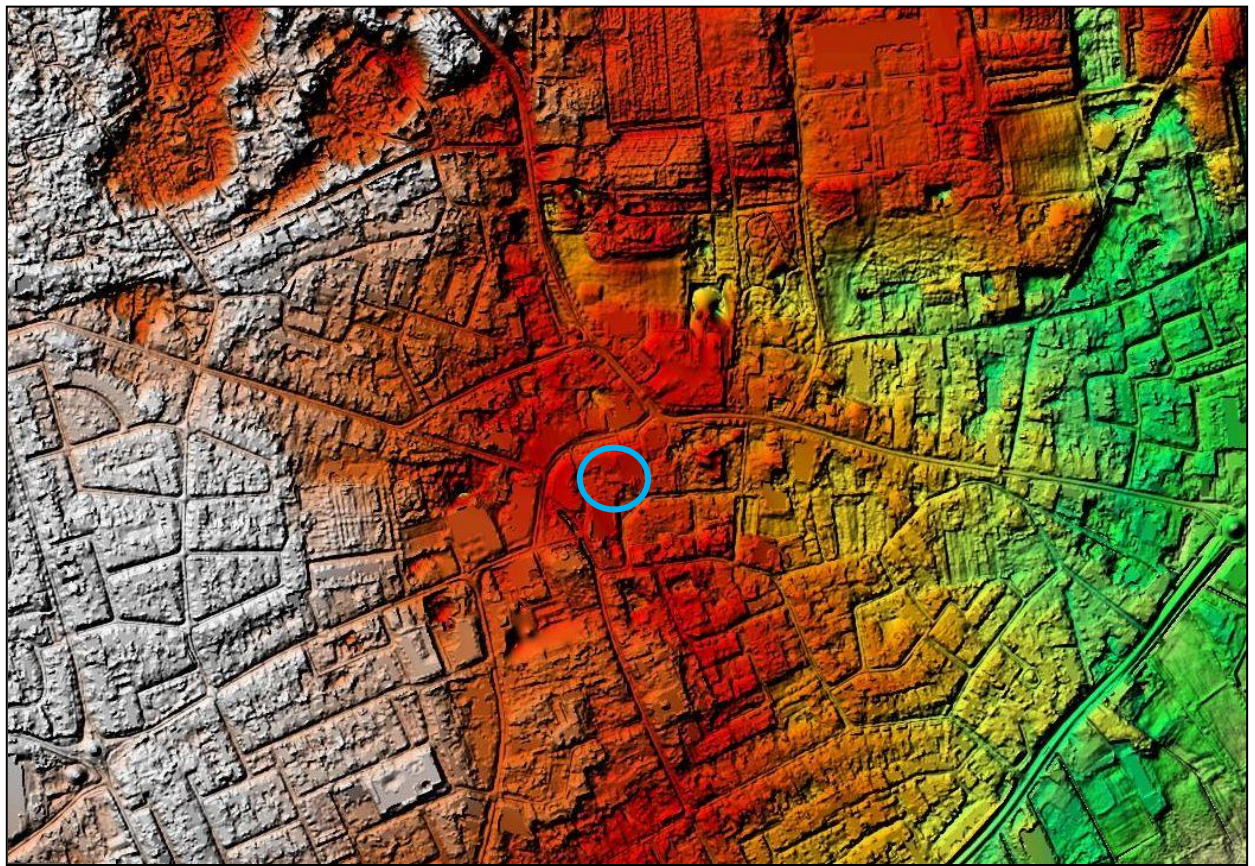

BIJLAGE 5

Overzicht bodemkaart

BIJLAGE 6

Overzicht AHN

Advies Archeologische Monumentenzorg 2018-nr. 174

Beoordeling van een archeologisch rapport

Bevoegd gezag:

Gemeente Bergeijk
Dhr. J. van Deijck
Postbus 10.000
5570 GA Bergeijk

Datum:

24-10-2018

Project:

Archeologisch bureauonderzoek Hof Noord te Bergeijk, gemeente Bergeijk (Aeres Milieu), auteur D. Hagens d.d. 9 oktober 2018.

Van:

Omgevingsdienst Zuidooost-Brabant (ODZOB)
Postbus 8035, 5601 KA Eindhoven
Wal 28, Eindhoven
Mevr. drs. Ria Berkvens
Tel. 088-3690638
E-mail: R.Berkvens@odzob.nl

Inleiding

In opdracht van BRO heeft Aeres Milieu een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Hof Noord te Bergeijk. Momenteel is het plangebied grotendeels bebouwd (woningcomplex) met schuren en tuin/erf. In het plangebied zal een nieuwe supermarkt met appartementen worden gebouwd. Hiervoor zullen de huidige woonhuizen op deze plek worden gesloopt. Het is niet bekend wat de toekomstige verstoringsdiepte zal zijn. Aangezien geen sprake is van een onderkeldering, zal de verstoringsdiepte naar verwachting tot 0,8-1,0 meter –mv reiken. Het archeologisch onderzoek is noodzakelijk om te bepalen of er archeologische waarden aanwezig zijn binnen het plangebied en of deze door de voorgenomen bodemingrepen kunnen worden aangetast. Het bureauonderzoek had tot doel informatie te verwerven over bekende en te verwachten archeologische waarden teneinde een gespecificeerde archeologische verwachting op te kunnen stellen.

Samenvatting van het plan en het rapport

Onderzoekskader RO: bestemmingsplanwijziging Grootte plangebied: circa 2400 m ² Onderzoekperiode: november 2017 Opdrachtgever: BRO Opdrachtnemer: Aeres Milieu

Uit het gespecificeerde archeologische verwachtingsmodel blijkt dat voor het plangebied een middelhoge verwachting geldt voor vuursteenvindplaatsen uit het laat-paleolithicum tot en met het mesolithicum en voor nederzettingsresten uit het neolithicum tot en met de bronstijd. Er geldt een hoge verwachting voor nederzettingsresten uit de ijzertijd tot en met de nieuwe tijd. In het verleden is een deel van het plangebied reeds onderzocht, waarbij twee proefsleuven werden gelegd. Hier werden grachten, greppels, paalkuilen en waterputten aangetroffen die hoofdzakelijk uit de 18e - 19e eeuw dateren. Het plangebied ligt in een lager gelegen zone. Echter gezien de ligging van het plangebied direct ten noordoosten van het hoogmiddeleeuwse domeingood Echa en direct ten zuiden van de oude markt, kan niet worden uitgesloten dat binnen de nog niet onderzochte delen van het plangebied resten aanwezig zijn die gerelateerd zijn aan een van de oude bewoningskernen van Bergeijk. Ook kunnen nog oude resten aanwezig zijn van vóór de nederzettingsgeschiedenis van Bergeijk.

Uit het bouwdoossieronderzoek blijkt dat ter plaatse van de huidige bebouwing (postkantoor en appartementsgebouwen en bijgebouwen) de bodem reeds is verstoord van 100 tot 160 cm -mv. Bij de voorgenomen bouw van de supermarkt met appartementencomplex zal geen onderkeldering plaatsvinden en kan men uitgaan van een standaard funderingsdiepte van 80-100 cm -mv. Ter plaatse van de huidige bebouwing en de eerder gelegde proefsleuven zal zodoende geen nieuwe verstoring plaatsvinden en kunnen deze delen archeologisch worden vrijgegeven.

Ter plaatse van de onbebouwde delen kan niet worden uitgesloten dat nog archeologische resten aanwezig kunnen zijn. Bovendien is het hele oostelijke deel van het plangebied niet eerder archeologisch onderzocht. Voor deze delen wordt een vervolgonderzoek in de vorm van een proefsleuvenonderzoek (zo nodig met variant archeologische begeleiding) geadviseerd (zie figuur 10, gele vlakken).

Legenda

Rode kader : Contouren plangebied

Blauwe kader : Projectie proefsleuven archeologisch onderzoek 1984-1987

Gele vlakken : Vervolgonderzoek in de vorm van proefsleuven

Figuur 10: Advieskaart.

Selectieadvies

Het rapport is nav onze opmerkingen op het conceptrapport aangepast. Hieruit komt naar voren dat een groot deel van het plangebied kan worden afgeschreven vanwege de verstoorde ondergrond als gevolg van de bouw van de aanwezige bebouwing (100 tot 160 cm -mv). Aeres Milieu is echter nog steeds van mening dat er in de niet bebouwde delen een archeologisch vervolgonderzoek uitgevoerd moet worden vanwege de hoge archeologische verwachting. Het gaat hier om circa een kwart van het totale oppervlak van het plangebied (ca. 600 m²). Bij het in de jaren 80 uitgevoerde archeologische onderzoek zijn in het plangebied meerdere middeleeuwse fasen van voorgangers van de gegraven Hofloop aangetroffen. Paalkuilen en waterputten waren hier niet aanwezig; deze lagen meer naar het westen. De grachten werden hier op een diepte van 130 tot 160 cm onder maaiveld gevonden. Het gebied lijkt dan ook deel uit te maken van een laagte welke tot in de 14^e eeuw ontwaterd werd door het graven van grachten. In de 17/18^e eeuw werd er opnieuw een ontwateringsgreppel gegraven die later de bekende Hofloop volgt. In de middeleeuwen lijkt deze laagte een natuurlijke grens te vormen tussen de bewoning rondom de kerk aan de Hof en de bewoning naar het noorden bij de

Eerselsedijk.¹ Op basis hiervan is de archeologische verwachting toch eerder laag in te schatten, maar hierbij kan ook de vraag gesteld worden wat nader onderzoek aan kenniswinst nog kan opleveren. Tot slot merken we ook op dat er bij de toekomstige bouw niet dieper dan 100 cm onder maaiveld gegraven zal worden, waardoor de mogelijk dieper aanwezige archeologische sporen niet geraakt zullen worden.

Met dit rapport is de archeologische verwachtingswaarde in voldoende mate aangetoond. Het gebied maakte in het verleden deel uit van een laag gelegen gebied die ontwaterd werd door het graven van grachten en greppels. Als gevolg van de bouw van diverse huizen in de jaren 80 is een groot deel van het plangebied verstoord geraakt. Hierdoor is de kans op waardevolle archeologische vindplaatsen klein. Derhalve is archeologisch vervolgonderzoek niet noodzakelijk. Omdat er echter nog wel een kans bestaat op het aantreffen van losse archeologische vondsten of grondsporen, welke informatie kunnen geven over de historie van Bergeijk, verzoeken wij u om de start van het ontgraven van de bouwput vroegtijdig te melden bij de heemkundekring van Bergeijk. De vrijwilligers van de heemkundekring zullen enkel waarnemingen verrichten om te controleren of er wel of geen archeologische vondsten aanwezig zijn. Zij zullen dus geen graafwerk in de bouwput verrichten. De regioarcheoloog van de ODZOB kan daarbij assisteren mocht dat noodzakelijk zijn. Mochten er tijdens toekomstige grondwerkzaamheden toch onverwacht archeologische vondsten en structuren worden aangetroffen, dan dient men dit zo spoedig mogelijk bij de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en de gemeente Bergeijk te melden (Erfgoedwet 2016, artikel 5.10).

Toelichting

Het resultaat van een inventariserend onderzoek is volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA) een rapport met een waardering en een inhoudelijk (selectie-)advies (buiten normen van tijd en geld), aan de hand waarvan een beleidsbeslissing (meestal een selectiebesluit) genomen kan worden. Dit betekent, dat de veldactiviteiten uitgevoerd worden tot het niveau waarop deze beslissing gefundeerd genomen kan worden. Op basis van de gegevens van het vooronderzoek stelt de uitvoerder van het onderzoek een waardering en selectieadvies op. Op grond van het onderzoeksrapport nemen Burgemeester en Wethouders een besluit ('selectiebesluit') ex art. 39/41 Monumentenwet. Hierbij wordt besloten of de vergunning verleend wordt zonder voorwaarden (vrijgeven van het terrein), of onder voorwaarden ten behoeve van het archeologisch belang. Dat kan zijn de verplichting tot het nemen van maatregelen om de archeologie in de bodem te behouden of tot het laten uitvoeren van een opgraving of archeologische begeleiding om de vindplaats voor aanvang van de bouw- of graafwerkzaamheden te documenteren.

Het al of niet opvolgen van een selectieadvies door de archeologisch uitvoerder is een besluit dat is voorbehouden aan het bevoegde gezag. Het (selectie)besluit kan dan ook afwijken van het selectieadvies. Als het bevoegd gezag concludeert dat de vindplaats behoudenswaardig is, zal de gemeente in lijn met beleidsuitgangspunten eerst moeten afwegen of de ruimtelijke plannen zodanig kunnen worden aangepast dat behoud van de vindplaats mogelijk is. Het rijks- en ook het provinciaal archeologiebeleid gaat uit van behoud van de vindplaats *in situ* (ter plekke, dat wil zeggen in de bodem). Is dit niet realiseerbaar, dan dient de aanwezige, als behoudenswaardig gewaardeerde, vindplaats te worden onderzocht door middel van een opgraving als definitieve beheersmaatregel.

Als de archeologische vindplaats niet behoudenswaardig wordt bevonden- dan wel om andere redenen wordt gedeselecteerd- kan het terrein worden vrijgegeven voor de realisatie van de plannen. In sommige gevallen is aan te bevelen amateurarcheologen onderzoek te laten doen; dit kan alleen bij vindplaatsen met een negatief selectieadvies.

¹ F.C. Theuws, Middeleeuwse parochiecentra in de Kempen 1000-1350, in: A. Verhoeven & F. Theuws (red.), *Het Kempenproject 3. De middeleeuwen centraal* (Bijdragen tot de studie van het Brabantse Heem deel 33), 1989, Waalre, 156-159.